

Kiezen in optimale vrijheid

Laat je meevoeren op de derde golf

Elk moment van de dag krijgen we keuzes voorgeschoteld, van de keuze voor een wasmiddel tot hoe we ons leven vorm willen geven. En continu hebben we daardoor ook de indruk dat we daadwerkelijk moeten kiezen. Maar zodra we daaraan beginnen, krijgen we opnieuw te maken met dilemma's: Welke keuze past het best bij mijn portemonnee? Bij mijn imago? Bij mijn ideeën over de maatschappij? Bij mijn persoonlijke geluk? Het is geen eenvoudige opgave om ons staande te houden in de onophoudelijke stroom aan keuzes. In de visie van Elan vormt *in optimale vrijheid kunnen kiezen* de kern van emancipatie. Aan de hand van een viertal thema's die een prominente rol spelen in het huidige maatschappelijke debat, wordt in dit artikel de link gelegd tussen het maken van keuzes en emancipatie.

In de discussies van dit moment wordt emancipatie maar al te vaak een op een gelijkgesteld aan het vergroten van de arbeidsparticipatie van vrouwen of gereduceerd tot de verdeling van taken in een huishouden. Toch gaat emancipatie over heel wat meer dan het alledaagse geruzie dat uitmond in afspraken over het buitenzetten van de vuilnis en het wegwerken van het strijkgoed. Dergelijke versmallingen van het emancipatieconcept gaan volledig voorbij aan de basis ervan: de bevrijding van belemmeringen om ons leven naar wens in te kunnen richten.

'In optimale vrijheid kunnen kiezen' klinkt voor de hand liggend en misschien zelfs een beetje achterhaald in een assertieve samenleving als de onze, waarin wettelijk zoveel rechten gegarandeerd zijn. Toch valt er nog een wereld te winnen als het om optimale keuzevrijheid gaat. Veel mensen laten zich leiden door wat in hun omgeving gebruikelijk is. En dat is evenzeer (bio-)logisch als beperkend. Er gaat per slot van rekening een zekere dwang uit van de standaardnorm, die op een heel subtiel niveau haar invloed doet gelden. 'De wens om er bij te horen' of de tegengestelde variant 'de angst om er niet bij te horen' is soms zo groot, dat mensen zich braaf, welwillend, angstig, opgelucht of anderszins terugtrekken of laten duwen in een doorgaans veel te klein hokje. Ze conformeren zich - al dan niet bewust - aan de heersende norm, zelfs als deze sterk afwijkt

van de eigen norm. Meegaan met de stroom kan immers heel comfortabel zijn. Een afwijkende keuze maken daarentegen kan spannend zijn en zelfs pijn doen. Dit maakt 'eigenwijze' keuzes maken soms zwaar, ook als ze ons persoonlijk veel opleveren. Het einddoel van al die soms kleine en soms lastige keuzes is echter een leven dat meer voldoet aan de eigen wensen. Om de leus van de Belastingdienst om te draaien: "Makkelijker kunnen we 't niet maken. Wel leuker."

'In optimale vrijheid kunnen kiezen' is niet iets dat simpelweg uit de lucht komt vallen. Het vereist inspanningen zowel van onszelf als van onze omgeving. Die inspanningen zijn te vertalen naar een viertal voorwaarden.

Het is nodig om ...

- 1 te weten dat er verschillende keuzemogelijkheden bestaan,
 - 2 in te kunnen schatten wat de consequenties zijn van de afzonderlijke keuzes,
 - 3 over vaardigheden te beschikken om tot een afgewogen keuze te komen en
 - 4 maatschappelijke ruimte te ervaren (en indien nodig bescherming) voor een keuze.
- De afzonderlijke voorwaarden worden hierna steeds aan de hand van een voorbeeld geïllustreerd.

1 Keuzemogelijkheden kennen

De eerste voorwaarde klinkt bijna te eenvoudig om waar te zijn, maar is toch niet zo van-

zelfsprekend als het lijkt. Neem het voorbeeld van jongeren op hun seksuele ontdekkingsreis. In de bestaande beeldcultuur van videoclip, billboard, magazines en internet-sites is er geen gebrek aan seksuele beelden. Desalniettemin is er ondanks alle varianten welgeteld één beleving van seksualiteit die de boventoon voert: stoere en daadkrachtige man heeft - op allerlei manieren - seks met een gewillige en sexy (dus: jonge) vrouw. Dit eendimensionale plaatje is niet alleen beperkend voor mensen die homo-, trans- of asexueel zijn. De conservatieve rolverdeling in deze beelden is ook voor de heteroseksuelen onder ons ontzettend beperkend. Juist het experimenteren en zoeken naar wat avontuurlijk, spannend en prettig kan zijn op seksueel gebied, verdient alle ruimte. Evenzo het niet continu beschikbaar zijn of het eens geen zin hebben in seks. Veel jongeren hebben last van het standaard inperkende beeld. Wat ze niet kennen, kunnen ze immers ook niet kiezen. Ze denken dat wat ze continu op hun netvlies krijgen de norm is, dat het zo hoort, en dat zij zelf dan wel die ene uitzondering zullen zijn. Mede hierdoor gaan veel jongens en meiden over hun grenzen en laten zich dingen welgevalen waar ze niet alleen geen zin in hebben, maar waar ze zich ook vervelend over voelen. *Laat je nu horen!* Een onderzoek naar grensoverschrijdende seksuele ervaringen en gedragingen onder jongeren¹ geeft aan dat vier vijfde van de meiden, maar tevens ook tweederde van de jongens, sinds hun veertiende verjaardag een seksuele ervaring heeft gehad die over hun grens ging. Aan de andere kant is driekwart van de jongens en evenzo de helft van de meiden wel eens bij een ander over de grens gegaan. Jongeren van nu kunnen dus tegelijkertijd conservatief en losgeslagen zijn. Het ter discussie stellen van de seksualisering in onze samenleving heeft de afgelopen jaren uiteenlopende heftige reacties opgevoerd. Met keuzevrijheid als uitgangspunt

moet deze discussie per definitie niet gaan over een inperking van onze verworven seksuele vrijheden, maar juist over meer realistische en veelzijdige beelden van seksualiteit. Jongeren worden daardoor beter in staat gesteld om de verschillende keuzemogelijkheden te kennen. Porna-tv-zender *Dusk!* kan hierin misschien een stap in de goede richting zijn, waarbij 'porna' staat voor seksfilms die bedacht en geproduceerd worden door vrouwen. Jongeren die hun belangrijkste lessen over seksualiteit opdoen via porno² krijgen door een vrouwvriendelijkere - zeg maar mensvriendelijkere - variant dan gelukkig niet meer de les dat alle vrouwen het heerlijk vinden om zaad in hun gezicht gespoten te krijgen. Vanzelfsprekend is het praktisch onmogelijk om altijd alle keuzes te kennen. Het is echter wel mogelijk om ons te realiseren dat er bijna altijd meerdere keuzemogelijkheden zijn, al zijn de consequenties niet altijd even wenselijk.

2 Consequenties inschatten

Het maken van een keuze wordt uiteraard sterk beïnvloed door de kaders waarbinnen iemand leeft. Bijna geen enkele sociale omgeving is zo ruimdenkend dat willekeurig elke keuze met open armen wordt ontvangen. En het feit dat de meesten van ons in het dagelijks leven te maken hebben met meerdere sociale settings, maakt kiezen nog complexer. Ook hier een voorbeeld ter illustratie: de keuze voor het wel of niet dragen van een hoofddoek kan uiteenlopende gevolgen hebben.

Een greep uit de talloze soms tegenstrijdige consequenties van het wel dragen van een hoofddoek: God vindt mij gehoorzaam, mijn omgeving denkt dat ik achterlijk en analfabeet ben, mijn omgeving vindt mij een eerbare vrouw, men beschouwt me als een terrorist en ik kan een studie buitenshuis volgen. Er zijn even zoveel consequenties denkbaar van het niet dragen van een hoofddoek,

zoals: mijn omgeving beschouwt me als geëmancipeerd, mijn omgeving beschouwt me als een hoer, ik ben geen buitenbeentje op school, men beschouwt me als onvolwassen en ik heb meer kans op een baan. Als individu kunnen we steeds alle consequenties tegen elkaar afwegen om tot een keuze te komen. De zwaarte van een argument kan evenzeer afhangen van onze eigen voorkeuren en ons karakter als van de reacties van mensen uit onze omgeving. Per moment kan een keuze wijzigen, omdat de omgeving en de omstandigheden, maar ook onze voorkeuren kunnen veranderen. Om terug te komen bij het voorbeeld: in de dagelijkse praktijk kan dus zowel het wel als het niet dragen van een hoofddoek een geëmancipeerde keuze zijn.

3 Over vaardigheden beschikken

Ook al zijn de verschillende alternatieven bekend én is helder wat de gevolgen daarvan kunnen zijn, dan nog is een constructieve afweging maken niet altijd even eenvoudig. Vooral wanneer de 'beste' keuze verre van prettig is. Wederom een voorbeeld: ons uiterlijk. Hoe we er uit willen zien, is voor een groot deel afhankelijk van onze eigen smaak en creativiteit. Maar niet iedereen is altijd volkomen vrij om te kiezen. Ook hier hebben we te maken met dominante normen, die in tijden van een krappe arbeidsmarkt nog eens in versterkte mate worden nagestreefd.

Zo geeft in grote delen van de wereld een blankere huid betere toegang tot banen en hogere sociale posities. Om in te spelen op deze norm, die een onverholven racistische basis heeft, bood Facebook haar gebruikers de kans om hun huid op de foto's van hun eigen profielsite lichter te kleuren. Enige tijd geleden is hier in India een rel over ontstaan, die tot in Nederland de media haalde.³ Dominante normen zijn vaak ook niet vies van een flinke dosis seksisme. Ook hier geldt

Voetnoten

- 1 Lisette Kuyper et al. / Universiteit Utrecht en Rutgers Nisso Groep, *Laat je nu horen! Een onderzoek naar grensoverschrijdende seksuele ervaringen en gedragingen onder jongeren*. UTRECHT (Universiteit Utrecht) 2009.
- 2 Hanneke de Graaf et al. / Rutgers Nisso Groep en Soa Aids Nederland *Seks onder je 25e. Seksuele gezondheid van jongeren in Nederland anno 2005*. DELFT (Eburon) 2005.
- 3 *NRC Next*, 16 juli 2010. <http://www.nrcnext.nl/blog/2010/07/16/unilever-voorziet-je-op-facebook-van-een-witte-huid/>
- 4 Judith Butler gaat hier in *Gender Trouble. Feminism and the Subversion of Identity* (New York: Routledge, 1990) uitgebreid op in. Mensen kunnen actieve en kritische agents zijn juist in het manipuleren van hun presentatie.

hetzelfde aanpassingsprincipe: vrouwen die bijvoorbeeld een borstvergroting of een schaamlipreconstructie ondergaan, doen dit doorgaans niet zozeer om er mooier uit te zien, maar om er **normaler** uit te zien. Een aantal geëmancipeerde denkers beschouwt deze vrouwen dan ook als slachtoffers van de heersende schoonheidsidealen in onze beeldcultuur. Een duidelijk voorbeeld van deze opvatting komt naar voren in de documentaire *Beperkt Houdbaar* van Sunny Bergman, die veel stof heeft doen opwaaien. Anderen zijn van mening dat vrouwen (en mannen natuurlijk ook) er heel autonoom voor kunnen kiezen om zich op een bepaalde manier te presenteren. Dan voeren zij als het ware een

'performance' op en hebben het heft in eigen hand.⁴ Zo zullen veel meiden, die in een weinig verhullende outfit rond een paal dansen in een club, zelf vinden dat ze dit doen omdat ze dat willen. Wanneer we ons hierbij realiseren hoeveel druk onze beeldcultuur en onze sociale omgeving uitoefenen op vrouwen om zich op een bepaalde manier te gedragen en te presenteren, wordt het lastiger om te geloven dat deze vrouwen hun keuze volledig autonoom hebben gemaakt. De Amerikaanse Ariel Levy lanceerde voor deze vrouwen de term 'female chauvinist pig' om aan te duiden dat deze vrouwen de mannelijke norm uitventen.⁵ Het vraagt nogal wat om autonoom keuzes

te maken, vooral als deze afwijken van de norm. Behalve een grote portie zelfvertrouwen is ook nodig dat we ons bewust zijn van de manieren waarop we beïnvloed worden in onze keuzes. Een belangrijke vaardigheid daarbij is bijvoorbeeld mediawijsheid. Wanneer kinderen leren hoe photoshopen in zijn werk gaat en dat er verschillende bronnen zijn om informatie uit te kunnen putten, gaat er vaak een wereld voor ze open.

Binnen de emancipatietraditie is empowerment een zeer gewaardeerde werkwijze met als doel "het versterken van mensen, zodat zij gemotiveerd zijn om sturing te geven aan hun eigen leven en in staat zijn om hun eigen keuzes te maken".⁶ In empowermenttrainingen ontwikkelen deelnemers concrete vaardigheden om zelf de regie te kunnen voeren over hun leven.

4 Maatschappelijke ruimte krijgen

Afwijken van de norm vereist ook een zekere mate van ruimte in iemands omgeving, zowel in iemands eigen sociale omgeving, als breder maatschappelijk en in wetgeving. Deze maatschappelijke ruimte is de vierde en laatste voorwaarde voor optimale keuzevrijheid. De verdeling tussen betaalde arbeid en zorgtaken is hierbij een blijvend actueel voorbeeld. Steeds meer mensen voelen zich niet thuis in het anderhalfverdienersmodel, waarbij de man voltijds werkt en de vrouw deeltijds terwijl zij de zorg voor de kinderen, mantelzorg en het huishouden bijna volledig voor haar rekening neemt. Een groeiende minderheid herkent zich helemaal niet in deze (heteronormatieve) conservatieve rolverdeling. Vaders lopen immers de kans mis om een belangrijke rol te spelen in de opvoeding van hun kinderen en om voor hun ouder wordende ouders te zorgen en moeders om hun professionele talenten te ontwikkelen en om economisch zelfstandig te zijn. Niet voor niets ontstaan er initiatieven als Papa Plus waarbij vaders opeisen dat zij in staat gesteld worden om daadwerkelijk te vadersen.

Feminist Dylan van Rijsbergen vraagt zich af: "Waarom zouden mannen hun eigen vrijheid ondergeschikt maken aan een gedateerd ideaal? [...] We hoeven elkaar alleen nog maar de ruimte te gunnen van die vrijheid te genieten." In *Het onbehagen van de man*⁷ geeft hij aan dat we te krampachtig in een

Voetnoten

- 5 Ariel Levy, *Female Chauvinist Pigs: De Opkomst van de Bimbocultuur*. AMSTERDAM (Meulenhoff) 2005.
- 6 Jolanda Bekker, Malika Elmouridi en Henriëtte Neuijen, *Naar een Grotere Wereld: Methodiek voor empowerment van allochtone vrouwen*. ARNHEM (Enzovoort (inmiddels Elan), 2007.
- 7 Een prachtige aanvulling uit 2009 op het artikel *Het onbehagen bij de vrouw van tweede-golf-feministe Joke Smit uit 1967*. Dylan van Rijsbergen, *Het onbehagen van de man*. AMSTERDAM (Augustus) 2009.

Kiezen in optimale vrijheid

niet passende rol worden geduwd. En ook dat dit nog eens wordt verergerd doordat de maatschappij niet gereed is om in te spelen op individuele wensen.

Op dit moment vindt het leeuwendeel van de afstemming over arbeid en zorgtaken nog plaats aan de keukentafel. Ook binnen werksituaties wordt in het kader van 'Het Nieuwe Werken' steeds meer gezocht naar een goede balans tussen werk en privé. Flexibele werktijden en thuis kunnen inloggen op het computernetwerk bieden bijvoorbeeld mogelijkheden. Oplossingen kunnen tevens maatschappelijk gecreëerd worden via geschikte en flexibele vormen van zorgverlof, deugdelijke kinderopvang en een beter beleid omtrent openingstijden van publieke loketten.

Om tot geschikte oplossingen te komen, zullen we vooral ook onze opvattingen over moederschap, vaderschap en werknemerschap onder de loep moeten nemen.

De overtuiging dat vrouwen nu eenmaal

Voetnoten

8 Het aloude nature/nurture-debat krijgt hiermee weer een nieuwe impuls. In het *Tijdschrift voor Genderstudies* wordt duidelijk dat deze discussie nog springlevend is in een gesprek met Margo Brouns en Mieke Verloo, twee feministes die hun sporen wel verdiend hebben, onder de titel "Feminisme voor nieuwe generaties?" (2010, nr. 2).

9 Asha ten Broeke, *Het idee M/V: Ontmaskering van een hardnekkig denkbeeld*. AMSTERDAM (Maven Publishing) 2010.

10 Website van het Algemeen Nijmeegs Studentenblad, Juliet van de Voort en Anne Elshof, februari 2009. <http://www.ans-online.nl/interview/opzij-voor-feminisme-30>

horen te zorgen en mannen horen te werken blijft hardnekkig en vormt nog altijd de basis van veel wet- en regelgeving. Voor de zogenaamd biologische verklaring van deze rolverdeling hebben we nu een extra woord. Een onderdeel van de biologische wetenschappen, de epigenetica, stelt dat niet alleen genen ons gedrag beïnvloeden, maar ook omgekeerd dat ons gedrag even goed onze genen beïnvloedt⁸. In *Het idee M/V* licht wetenschapsjournalist Asha ten Broeke dit tweerichtingsverkeer toe: genen worden als het ware aan- en uitgezet door invloeden van de omgeving, zoals het klimaat⁹. Ook de vooroordelen van ouders en het speelgoed dat beschikbaar is, hebben grote invloed. Ten Broeke: "Een babybrein is geen Zwitsers zakmes, vol reuzehandige modules die klaarliggen om op het gewenste moment uitgeklast te worden. Sterker nog, op het moment dat een kind ter wereld komt is zijn brein nog lang niet af." Dus als we een paar generaties volhouden, kunnen we ons bevrijden van de man-vrouw-vooroordelen en dus verlost worden van onze zogenaamd voorbestemde rollen.

Feminisme 3.0

'In optimale vrijheid kunnen kiezen' is het fundament van de derde feministische golf, Feminisme 3.0. En deze keuzevrijheid is er in principe voor iedereen. Volgens hoofdredacteur Margriet van der Linden van maandblad *Opzij* moet van feminisme een huis gebouwd worden waarin iedereen een kamer heeft.¹⁰ Ruimte voor diversiteit is hierbij het uitgangspunt. Het kan zijn dat mensen (tijdelijk) een keuze maken die vanuit een breder maatschappelijk perspectief niet geëmancipeerd heet te zijn, maar die wel op een geëmancipeerde manier tot stand is gekomen. Ook dit vereist ruimte voor diversiteit. In het streven om iedereen de kans te bieden het leven zo veel mogelijk naar eigen wens in te richten - te emanciperen - geeft Elan op uiteenlopende manieren vorm en inhoud aan de vier basisvoorwaarden voor keuzevrijheid.

De golfslag van Feminisme 3.0 wint meer en meer aan kracht. Zullen we ons eens fijn mee laten voeren op deze golf die ons zoveel kansen te bieden heeft? ●

Ursela van Dijk is adviseur bij Elan

Feminisme kan opgevat worden als de verzameling van maatschappelijke en politieke bewegingen, die kritisch zijn over de ongelijke (machts-)verhoudingen tussen vrouwen en mannen en deze ongelijkheid proberen op te heffen. Sinds het einde van de 19e eeuw hebben er verschillende feministische golven plaatsgevonden. De eerste golf (omstreeks 1870-1919) was gekoppeld aan de industrialisatie en modernisering van die tijd en was met name gericht op het kiesrecht, toegang tot vervolgonderwijs en (goedbetaald) werk voor vrouwen.

Mannen en vrouwen in de tweede golf (omstreeks 1965-1985) richtten zich eveneens op beter onderwijs en een herverdeling van betaalde en onbetaalde arbeid en daarnaast op nieuwe strijdpunten zoals rond seksualiteit. Vooral de roep om recht op abortus heeft veel publiciteit ontvangen. 'Het persoonlijke is politiek' is een andere aandachtstrekker geweest.

De huidige derde feministische golf is halverwege de jaren negentig gestart, soms met kleine dan weer met heftiger golven. Ook nu zijn de strijdpunten van de eerdere golven nog actueel. Een aandachtspunt hierbij is dat de eerder nagestreefde gelijkheid en gelijkwaardigheid tussen de seksen niet verward wordt met precies-hetzelfde-zijn en precies-hetzelfde-waard-zijn. Juist door ruimte te bieden voor niet precies hetzelfde hoeven zijn, ontstaan er mogelijkheden om naar eigen inzicht, behoeften en voorkeuren te leven.